

A rendőr, a cigány és a költő

Néhány évvel ezelőtt, pontosan 1942-ben történt, hogy két lelkes erdélyszéli író, Tabéry Géza és Raffy Ádám megkörménykezett: írni az Erdélyi Egyetemes Könyvtár számára kis könyvet Juhász Gyuláról, hiszen sok mindent tudhatok, sok közvetlen és személyes emlékem lehet róla. Eleinte erősen húzódoztam, mert a szóbanforgó emlékeket szent magántulajdonomnak éreztem, de azért is, mert sohasem volt valami túljó véleményem azokról, akik a személyes barátság ürügyével tervszerűen tallóznak valamelyik nevezetes nagyember magánélete körül és a szorgalmasan összegyűjtött anyagból sütögetnek irodalmi cipócskákat. Váradi barátaim azonban azzal érveltek, hogy amit én tudok Szeged nagy költőjéről, az nem magánügy, arra jogosan igényt tart Juhász Gyula híveinek örvendetesen növekedő tábora, de az irodalomtörténet is, hiszen talán én voltam az, aki az utolsó éveiben, az úgynevezett remeteévek korszakában is a közelében maradt, a közelében maradhatott. Érveltem ugyan még egy darabig, bizonygattam, hogy Juhász Gyula költészetének nincs szüksége semmiféle csinadrattára, mert ezt az abszolút tisztult költészetet semmivel sem hangsúlyozná néhány intim adat publikálása, de szigorúan ráparancsoltak, irodalmi kötelességemmé tették a kis könyv megírását, sőt határidőt is szabtak. Nehéz lélekkel álltam kötélnék és megírtam „Milyen volt szókesége“ címmel a költő remeteéveinek történetét.

Hogy miféle műfajkategóriába lehetne ezt a könyvecskét beskatulyázni, bizony nem tudom, de arról meg vagyok szentül győződve, hogy nem az lett belőle, amit vártak tőlem. Nem riport, nem árulkodás a nagy költő életének apró intimitásairól, hanem tiszta szívvel hozott áldozat emléke előtt. A probléma nagyon nehéz volt számomra, hiszen Juhász Gyula életének arról a szakaszáról kellett beszámolnom, sok-sok olyan részletről, jelenetről, eseményről, amely-nél jelen voltam, amelyben sokszor kezdeményező, vagy irányító szerepem volt. Mégis meg kellett őriznem teljes mértékben személytelenségemet. Ezt követelte a jóízlés, meg az a mélységes szeretet, amely Juhász Gyulához kötött és a tisztelet, ami emléke iránt élt és él bennem. Arra nagyon büszke vagyok, hogy ez teljes mértékben sikerült: Nincs szerepem a történetben, kívül maradtam rajta és ha vétettem is ezzel esetleg a történeti hűség ellen, legalább nem kell szégyenkezniem önmagam előtt.

Mindezeket előre kellett bocsájtanom most, hogy a költő halálának tizedik évfordulója alkalmából a szerkesztő szintén közvetlen emlékeket követelt tőlem a Tiszatáj Juhász Gyula-számához. Az álláspontom nem változott meg, ma is idegenkedem attól, hogy árulkodjam róla. Nem is lesz árulkodó ez az igénytelen írás, csak emlékezés néhány olyan epizódra, jelenetre, amelyben Juhász Gyula kissé groteszk, kissé félszeg, de mindig vonzó és magával ragadó egyénisége nyilatkozott meg.

A költő csaknem üldözött vadként élt rajongásig szeretett szülővárosában. Üldözte a hatalom, amely mindig idegen volt ennek

a városnak a lelkétől és amely a nem Szegeden fogant „szegedi gondolat” szolgálatába szegődött. A legveszedelmesebb, a legviharosabb időben kerültem a közelébe, 1919 tájékán, fiatal újságíróként. Egy családhoz számított akkor mindenki, aki elszegődött a kopott szegedi redakciók tintapettyes asztalához: Juhász Gyula rokonának. Apánk, császáruk, istenünk volt a költő, akiről tudtuk, hogy egy jövőtehetetlenül elhibázott élet és elvétett szerelem keserű emlékeként ölmogyó lapul a bordái között, láthatatlan, komor jegygyűrű, amely visszavonhatatlanul elkötelezte a halálnak és tisztelettel pillantottunk keskeny kezefejének fehér forradására, amely pedig egy brutális rendőrkard élére emlékezett szüntelenül. Ez a sebhely viszont az emberség, az igaz magyarság, a haladás eszméjének örök szolgálatára kötelezte el a költőt. Egy levegőt szívtam vele hosszú esztendőkön át, ugyanannak az ellenzéki redakciónak, ugyanazoknak a kocsmáknak, kávéházaknak mindig furcsa levegőjét. Akarva, akaratlanul voltam tanúja és részese sok-sok keserűségének, örömének, lelkesedésének, kétségbeesésének, csodálatos józanságainak és még csodálatosabb mámorainak. Hűséges famulusaként kísértem a darvadozásokra és lestem vele együtt, mint bukkan föl a nap májusi hajnalokon a tiszai ködökből. Így kísértem el egyszer, még a huszas évek elején, Mátyás-napi poharazásra Terescsényi Gyurkával együtt Rókusváros egyik csöndes utcájába. Körmendy Matyi volt a házigazdánk, a derék asztalosmester, aki akkortájt még kemény ellenzéki férfinak számított és csak később méltóságosodott meg, mint kormányfőtanácsos és mint felsőházi tag. A bor kitűnő volt, tehát a hangulat is, a horizont természetesen hamar kitárulkozott és a költőben felébredt a nyugtalanság. Észrevétlenül otthagytuk a nagy társaságot és két oldalom karonfogva a költőt, indultunk vissza a belváros felé. Szép, vastag hó borította a csöndes szegedi utcákat. Jó kedvünk volt, hangosak voltunk, lelkesedtünk, a költő néha el-érzékenyedt, ilyenkor az édesanyjáról beszélt. Elérkeztünk a városháza elé, amelynek kapujában rendőr álldogált. Vigyázott a kihalt városra. Rajtunk kívül az egyetlen eleven lélek a havas utcákon. Persze, hogy odamentünk hozzá barátkozni, kötekedni. Egy darabig válaszolatott oktalan kérdéseinkre, de aztán elunta és csöndesen ránkszólt: Jobb lösz, ha szépen hazamönnék az urak.

— Ismer-e engem, tudja-e ki vagyok? — kérdezte tőle Juhász Gyula.

— Késő van má, mönjenek — tért ki a válasz elől a rendőr.

— Hát Ady Endrét ismeri-e?

— Nem ismeröm.

— Hát Móricz Zsigát.

— Assé.

— Hát Arany Jánost?

— Mönjenek má.

— Hát Petőfi Sándort?

A rendőr indulatba jött.

— Ne figurázzanak itt velem. Iparkodjanak hazafelé inkább.

Juhász Gyula arca bíborpirosra hevült, szakálla veszedelmesen remegni kezdett és neki akart menni a rendőrnek.

— Petőfi figura? — kiáltotta rekedten —, még azt meri mondani, hogy Petőfi figura!

Alig tudtuk elvonszolni a rendőrtől. Valósággal húztuk a puha hóban.

— Bántja Petőfit, azt merete mondani, hogy Petőfi figura — kiáltozta és szeméből bőségesen patakzottak a könnyek. Aztán kiszakította magát kezünkből, hanyatt vetette magát a hóban, szétártta karjait és úgy kiáltotta az ég felé:

— Petőfi Sándort figurának mondta, figurának!!!

Nagymehezen megnyugtattuk, hogy a derék rendőr nem Petőfit nevezte figurának, hanem azt hitte, hogy mi figurázunk vele.

Ballagtunk tovább és tudtuk, hogy Juhász Gyulát mi bántja. Az keserítette el, hogy a rendőr nem ismerte. Nem az egyéni hiúságán esett ezzel sérelem, hanem a magyar litteratúrán.

Elértünk a főposta elé és még mindig elég hangosan vitatgattuk a fölmerült problémát. A Kelemen-utca felől két rendőr közeledett. Az egyik felénk szólt csöndesen:

— Tanár úr, tanár úr, ideje lönne má hazamönni.

Juhász Gyula — ő volt a tanár úr — fölragyogó arccal fordult a rendőr felé.

— Hát ismer?

— Hogyne ismerném a tanám urat.

A térdig érő hóban odafutott hozzám, letérdelt előtte és elkapta a kezét.

— Apám, rendőröm, hát tudod, hogy ki vagyok? — kiáltotta boldogan.

— Persze, hogy tudom, hogy kicsoda Juhász Gyula, aztán éppen azér mondom, hogy későre jár má, ideje lönne hazamönni.

— Fölemelte a zokogó költőt, letisztogatta ruhájáról a rátapadt havat és visszakísérte hozzánk, a járdára.

Az első pillanatokban nem is tudtam talán, hogy mi történt, de azóta pontosan látom a rugókat, amelyek a költő lelkében dolgoztak azon a havas éjszakán, Jégtörő Mátyás éjszakáján. A költőt gonosz, ellenséges levegő vette körül ebben a városban, a bormámor fátylon kenesztül ezt a levegőt, ezt az idegenséget érezte a városháza kapujában posztoló rendőr szavai mögött is, de ez a másik rendőr ismerte, felismerte. Ennek a szelíd szavából Szeged népének szeretete áramlott feléje. Mégiscsak ismerik, mégiscsak tudják, hogy ki az a Juhász Gyula és szeretik is, tisztelik is.

*

Rajongó szerelmese volt minden művészetnek, az irodalomnak éppen úgy, mint a festészetnek — rajzolni nem tudott —, a zenének, az éneknek — énekhangja nem volt, zenei hallása is igen-igen problematikus —, a szobrászatnak, az építőművészetnek. Minden lelkesítette, ami művészi. Drága óborként szüröcsölte a verseket, ele-

ven és régholt költőtársak versét. Adyért, Babitsért, Kosztolányiért, Oláh Gáborért, Móricz Zsigáért, Szép Ernőért jobban és őszintebben senki sem lelkesedhetett. Nem volt féltékenységek benne, nem érzett egyikben sem riválist. Minden költő testvére volt Homérosztól Csonkain keresztül József Attiláig.

Valamelyik nagykörúti kiskocsmában kertjében borozgattunk egyszer. A vigasztalan szegedi éjszaka mélyéből egyszer csak régmúlt idők kísérteteként előbukkant „Kukac”, az egykor annyira híres cigányprímás, külföldi királyok nevezetes mulattatója. Most csámpás, rokkant, bicegő, rongyos alakja a szegedi estéknek. Nyútt hegedűjén három húr, vonójáról csomókban lóg a szőr. A költő és a cigány régóta ismerik egymást. Testvérek. A cigány panaszkodik. Most került ki a kórházból, ahol lábtöréssel kezelték. Nehezen álltak egybe a vén csontok.

— De azért csináltam Gyuluskám egy szép, új nótát — dicsekedett —, aztán meg rád is gondoltam. Hogyhát te csinálhatnál hozzá szöveget.

A költőben megvolt a készség. Adakozó volt világeletében, két kézzel szórta mindig kincseit.

Az öreg cigány elővette a nyútt szárazfát és elcincogta vele az új szerzeményt. Vérszegény, semmitmondó dallam volt, dehát milyen is telne más egy elhasznált, megrokkant öreg cigánytól. Négyütemű, tizenhat szótagú sorok. A költőnek sehogysem ment a fülébe a szimpla taktus. Végül én rajzoltam le neki és akkor pillanatok alatt megírta a nótához való szöveget:

*Öreg cigány hegedűjén szomorúbb és szebb a bánat,
Eltemeti a babámat, megsiratja a hazámat,
Szebb hajnalról zeng a húrja, reménykedve vár,
Mikor ismét szabad lesz és megint nagy lesz Magyarország.*

*

A karikatúrákat is szerette. Sokszor lerajzoltam. Minél groteszkebb, minél torzabb volt a rajz, annál jobban mulatott rajta. Néha ő is elővette falatnyi ceruzáját és torzonborz arcokat firkált valami keze ügyébe került kutyanyelvre. A rajzok gyerekesek voltak, de azért volt valami különös, szomorúan maró gúny bennük. Öngúny. Mindig önmagát rajzolta. Most is őrzöm egyik ilyen művét. Sok kúsa arc tarkítja a lapot és az arcok alatt ilyen szövegek: „Rasputin Gyula”, „Juhász Nikoláj”, „Dosztojevszkij Gyula”, „Juhász Gyula avagy Romain Rolland”. Felül a papírlap jobbsarkában a dedikáció: „Magyar Lászlónak, a magyar László Fülöpnek szeretettel J.”.

*

Apróságok ezek, nem lényegesek, nem fontosak, de nagyon odatartoznak Juhász Gyula emberi és művészi portréjához, amelynek elvitathatatlan helye a magyar Pantheonban van. A legnagyobbak, a legigazabbak között.

Magyar László